

[https://doi.org/10.52326/jss.utm.2025.8\(4\).08](https://doi.org/10.52326/jss.utm.2025.8(4).08)
CZU 72:378.013.42:174

THE ROLE OF UNIVERSITY EDUCATION IN FORMING THE ARCHITECT'S SOCIAL RESPONSIBILITY

Laura-Francesca Tofan *, ORCID: 0009-0002-3672-8805,

Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd., Chisinau, Republic of Moldova

* Corresponding author: Laura-Francesca Tofan, laura-francesca.tofan@arh.utm.md

Received: 11. 04. 2025

Accepted: 12. 09. 2025

Abstract. In the context of accelerated urbanization, sustainable development, and cultural heritage protection, fostering ethical conduct and social responsibility in architecture becomes essential for adequately addressing the challenges of contemporary society. The lack of effective integration of ethical and social principles in university education can limit the ability of future architects to make responsible decisions and respond to community needs. Research objective: To analyze the role of university education in developing architects' social and moral responsibility, emphasizing the importance of the responsibility dimension in shaping students' ethical and civic competencies. The study is based on an analysis of both local and international specialized literature and highlights the integration of ethical and social principles into the curriculum, as well as the role of professors in shaping moral conduct. The focus is on developing creativity, social responsibility, and the ability to make decisions that positively impact the community and the built environment. The results confirm that university education is a determining factor in strengthening the social and professional responsibility of architects, preparing them to face professional challenges within an ethical and responsible framework.

Keywords: *Responsibility, creativity, education, sustainability, interdisciplinarity.*

Rezumat. În contextul urbanizării accelerate, dezvoltării durabile și protecției patrimoniului cultural, formarea unei conduite etice și a responsabilității sociale în arhitectură devine esențială pentru răspunsul adecvat la provocările societății contemporane. Lipsa integrării eficiente a principiilor etice și sociale în educația universitară poate limita capacitatea viitorilor arhitecți de a lua decizii responsabile și de a răspunde nevoilor comunității. Scopul cercetării: Analiza rolului educației universitare în dezvoltarea responsabilității sociale și morale a arhitectului, subliniind importanța dimensiunii responsabilității în formarea competențelor etice și civice ale studenților. Studiul se bazează pe analiza literaturii de specialitate, atât locale, cât și internaționale, și evidențiază integrarea principiilor etice și sociale în curriculum, precum și rolul profesorilor în modelarea conduitei morale. Accentul este pus pe dezvoltarea creativității, responsabilității sociale și abilității de a lua decizii cu impact pozitiv asupra comunității și mediului construit. Rezultatele confirmă că educația universitară reprezintă un factor determinant în consolidarea responsabilității sociale și

profesionale a arhitectului, pregătindu-l să facă față provocărilor profesionale într-un cadru etic și responsabil.

Cuvinte-cheie: *Responsabilitate, creativitate, educație, sustenabilitate, interdisciplinaritate*

1. Introducere

Educația poate fi definită ca un proces complex și continuu prin care oamenii dobândesc cunoștințe, abilități, valori și atitudini care le permit să înțeleagă lumea din jurul lor și să se dezvolte pe plan personal, social și profesional. Comportamentul etic are un rol central în educația arhitecturală și în practica acestei profesii. Într-un context global caracterizat de urbanizare accelerată și de nevoia urgentă de soluții sustenabile, arhitecții devin nu doar creatori de spații, ci și protectori ai mediului și ai societății. Din acest motiv, etica reprezintă baza care ghidează deciziile profesionale ale arhitecților, influențând atât modul în care își dezvoltă proiectele, cât și interacțiunile lor cu clienții, colegii de breaslă și comunitatea în ansamblu.

În contextul actual, marcat de transformări sociale, economice și ecologice profunde, profesia de arhitect capătă o dimensiune socială tot mai accentuată. Arhitectul nu mai este perceput exclusiv ca un creator de forme, ci ca un actor social cu responsabilitate directă față de comunitate, mediul construit și patrimoniul cultural. În acest cadru, educația universitară joacă un rol esențial în formarea unei conștiințe profesionale bazate pe valori etice, responsabilitate socială și dezvoltare durabilă. Tema rolului educației universitare în formarea responsabilității sociale a arhitectului este de actualitate, având în vedere necesitatea adaptării programelor de studii la cerințele societății contemporane. Universitățile de arhitectură sunt chemate să formeze specialiști capabili să analizeze impactul social al proiectelor, să ia decizii responsabile și să contribuie activ la îmbunătățirea calității vieții, așa cum subliniază M. Șlapac, iar prezentarea sa își propune să readucă în atenție contribuția importantă a arhitecților care au creat numeroase clădiri valoroase în Chișinău, în perioada dintre cele două războaie mondiale [1].

V. Lungu definește responsabilitatea în „Etica profesională, suport de curs”, astfel: „Literar, prin responsabilitate se înțelege obligația de a răspunde, de a da seamă de ceva, de a manifesta o atitudine conștientă față de obligațiile sociale” [2]. Una dintre cele mai mari provocări ale arhitecturii contemporane este găsirea echilibrului între cerințele economice și responsabilitatea etică.

În contextul unei piețe competitive, arhitecții sunt adesea puși în situația de a face compromisuri care pot afecta calitatea mediului construit, sustenabilitatea proiectelor și chiar impactul acestora asupra comunității. Studii universale, precum cele ale lui Vitruvius în „De Architectura” – unde acesta subliniază importanța echilibrului dintre utilitate (*utilitas*), frumusețe (*venustas*) și soliditate (*firmitas*) – reflectă perfect provocările arhitecților, care trebuie să ia decizii corecte chiar și în fața compromisurilor. Vitruvius accentuează faptul că arhitectura nu trebuie să fie doar funcțională, ci și să răspundă estetic și să fie realizată din materiale durabile [3].

La rândul său, John Ruskin, în „The Seven Lamps of Architecture”, susține în capitolul „Lampa Adevărului” că arhitectura ar trebui să reflecte onestitate în materialele și designul utilizate, fără a recurge la compromisuri care ar submina integritatea proiectului [4]. El subliniază, de asemenea, importanța detaliilor și a meșteșugului autentic, care contribuie la valoarea estetică și culturală a unei construcții.

Aceste studii demonstrează că succesul în arhitectură nu se rezumă doar la dobândirea abilităților tehnice, ci implică și dezvoltarea unor valori morale esențiale, precum protejarea mediului, responsabilitatea față de societate și integritatea în relațiile profesionale. Responsabilitatea poate fi definită ca obligația unei persoane de a răspunde pentru acțiunile, deciziile sau rezultatele sale, asumându-și consecințele acestora.

Situația arhitecturii în secolul XXI este marcată de diverse dileme etice, cum ar fi urbanizarea rapidă, care afectează nu doar echilibrul ecologic, ci și conservarea patrimoniului cultural. În Republica Moldova, dezvoltarea imobiliară a adus adesea în discuție sacrificarea unor clădiri istorice valoroase pentru a face loc construcțiilor moderne, cum s-a întâmplat în cazul demolării clădirilor vechi din Chișinău.

La nivel internațional, un exemplu emblematic este orașul Veneția [5], unde expansiunea turismului de masă și presiunea economică au pus în pericol nu doar arhitectura unică a orașului, ci și ecosistemul fragil al lagunei [6]. Aceste cazuri ridică întrebări profunde despre modul în care arhitecții și dezvoltatorii pot găsi soluții sustenabile care să protejeze identitatea culturală și mediul, respectând totodată nevoile economice și sociale ale comunităților.

Pornind de la cazul Veneției, unde proiectele arhitecturale și intervențiile urbane au generat controverse etice legate de conservarea patrimoniului și impactul asupra comunității locale, se evidențiază necesitatea integrării eticii în educația arhitecturală. Importanța formării unei conștiințe morale în rândul viitorilor arhitecți, atât în ceea ce privește respectarea valorilor culturale, cât și responsabilitatea față de mediu și societate, devine tot mai evidentă.

Într-o lume în care resursele sunt limitate, iar impactul construcțiilor asupra mediului este considerabil, universitățile de arhitectură joacă un rol central în educarea viitorilor profesioniști în spiritul protejării mediului înconjurător. De la proiectarea clădirilor eficiente energetic până la utilizarea materialelor ecologice, studenții trebuie să învețe cum să dezvolte soluții care nu doar să răspundă cerințelor estetice și funcționale, ci și să contribuie la protecția și conservarea ecosistemelor.

În acest context, la nivel internațional s-au organizat conferințele „UIA 2023 World Congress of Architects – Copenhagen” [7] și „AIA Conference on Architecture” [8], care au reunit profesioniști și cercetători din întreaga lume pentru a discuta provocările și inovațiile actuale în arhitectură, oferind perspective valoroase asupra problemelor globale din acest domeniu.

Astfel, educația arhitecturală trebuie să pună un accent deosebit pe sustenabilitate, definită ca fiind capacitatea de a satisface nevoile prezente fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile necesități, printr-un echilibru între aspectele economice, sociale și de mediu. În formarea unui arhitect, este esențial să se țină cont de responsabilitatea socială, protejarea mediului, conservarea patrimoniului cultural și a identității locale, colaborarea interdisciplinară, respectul față de societate, precum și integritatea academică și profesională.

Interdisciplinaritatea presupune integrarea cunoștințelor, metodelor și perspectivelor din diferite domenii pentru a aborda probleme complexe într-un mod mai cuprinzător și inovator.

Totodată, în contextul unei piețe competitive, arhitecții sunt adesea puși în situația de a face compromisuri care pot afecta calitatea mediului construit, sustenabilitatea proiectelor

și impactul acestora asupra comunității. Cum ar trebui să abordeze un arhitect dilemele morale atunci când presiunea comercială contravine principiilor etice și profesionale?

Scopul cercetării este analiza rolului educației universitare în dezvoltarea responsabilității sociale și morale a arhitectului, subliniind importanța dimensiunii responsabilității în formarea competențelor etice și civice ale studenților.

Astfel, au fost propuse următoarele obiective ale cercetării:

- analiza literaturii de specialitate din perspectiva responsabilității arhitectului față de societatea secolului XXI;
- evidențierea impactului standardelor etice asupra dezvoltării profesionale a viitorilor arhitecți.

2. Dimensiunea Responsabilității Sociale în Programa de Studii Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei

În concordanță cu principiile Spațiului European al Învățământului Superior, programa de studii Arhitectură a Universității Tehnice a Moldovei (UTM) este orientată spre formarea competențelor transferabile, inclusiv a celor sociale și civice, esențiale pentru exercitarea responsabilă a profesiei de arhitect. Structurarea curriculumului pe baza sistemului european de transfer și acumulare de credite (ECTS) și a rezultatelor învățării evidențiază faptul că responsabilitatea socială nu este tratată ca o competență izolată, ci ca o dimensiune transversală a formării profesionale, integrată în disciplinele de proiectare, urbanism și dezvoltare durabilă (European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2015).

Această abordare curriculară răspunde cerințelor actuale privind rolul social al universităților, care nu mai sunt percepute doar ca furnizori de cunoștințe, ci ca actori activi în dezvoltarea societății. În acest sens, educația arhitecturală promovată la UTM susține formarea unor specialiști capabili să analizeze critic impactul social al deciziilor de proiectare, să manifeste responsabilitate față de comunitate și să contribuie la dezvoltarea unui mediu construit echitabil și sustenabil. Prin corelarea competențelor profesionale cu cele etice și sociale, programa UTM consolidează rolul educației universitare ca factor determinant în formarea responsabilității sociale a arhitectului, aspect esențial pentru practica profesională contemporană.

Programul de studii integrate în Arhitectură al UTM este structurat conform Planului-cadru aprobat pentru ciclul licență–master (360 ECTS) și include, pe lângă disciplinele de proiectare, o gamă largă de materii care dezvoltă competențe de analiză critică, urbanism, durabilitate și interacțiune socială [9].

Planul de învățământ prevede responsabilitatea față de mediul construit, comunitate și aspectele sociale ale proiectelor arhitecturale, ceea ce reflectă orientarea educației universitare spre formarea competențelor etice și sociale ale arhitectului [9].

Astfel, prin integrarea elementelor de dezvoltare durabilă, planificare urbană și analiza impactului social al proiectelor, programa UTM contribuie la consolidarea capacității studenților de a aborda responsabil problemele comunității și ale mediului - un aspect esențial al responsabilității sociale a profesiei de arhitect (social responsibility in architectural practice). Această orientare curriculară susține ideea că educația arhitecților trebuie să depășească granițele tehnicii, încorporând valori etice și sociale pentru a răspunde cerințelor contemporane ale societății.

Programul de studii Arhitectură a Universității Tehnice a Moldovei reflectă în mod explicit orientarea spre formarea responsabilității sociale a viitorilor arhitecți, prin integrarea competențelor etice, sociale și civice în structura curriculară.

Planul de învățământ include discipline (Bazele compoziției și Coloristica, Proiectarea de Arhitectură, Etica și Integritatea academică) care dezvoltă capacitatea de analiză a impactului social al proiectelor, responsabilitatea față de comunitate și mediul construit, precum și principiile dezvoltării durabile. Această abordare curriculară susține ideea că arhitectura este un serviciu public, iar arhitectul are datoria de a contribui la binele comun. Prin corelarea activităților de proiectare cu studiile de urbanism, etică profesională și dezvoltare durabilă, programa UTM contribuie la consolidarea responsabilității sociale ca dimensiune esențială a identității profesionale a arhitectului.

În primul rând, curriculumul este conceput ca un instrument de formare a conștiinței etice, nu doar de transmitere a cunoștințelor tehnice. Prin includerea disciplinelor cu caracter etic, urbanistic și socio-cultural, studenții sunt învățați să perceapă arhitectura ca pe o activitate cu impact social major, care influențează viața comunităților și structura mediului construit.

În al doilea rând, accentul pus pe analiza consecințelor sociale ale proiectelor dezvoltă capacitatea viitorilor arhitecți de a lua decizii responsabile. Studenții învață să evalueze accesibilitatea, siguranța, incluziunea socială și impactul asupra mediului, elemente esențiale ale responsabilității sociale în arhitectură.

De asemenea, abordarea interdisciplinară promovată în programul de studii reflectă ideea că responsabilitatea socială nu poate fi abordată izolat. Colaborarea cu domenii precum urbanismul, ecologia sau patrimoniul cultural contribuie la formarea unei viziuni integrate asupra rolului arhitectului în societate.

Nu în ultimul rând, utilizarea proiectelor aplicative și a studiilor de caz permite transpunerea principiilor etice în situații concrete, pregătind studenții să gestioneze dileme reale întâlnite în practica profesională. Astfel, educația universitară devine un factor determinant în formarea unui arhitect capabil să îmbine creativitatea cu responsabilitatea socială, răspunzând nevoilor comunității și exigențelor societății contemporane.

3. Responsabilitatea Socială a Arhitectului

Conform lui M. Bertolini, „arhitectura contemporană se află la intersecția dintre funcționalitate și etică, în care responsabilitatea socială devine un criteriu principal” [10]. Responsabilitatea socială este un element evidențiat de etica profesională. V. Lungu definește responsabilitatea socială în „Etica profesională, suport de curs” astfel: „Responsabilitatea socială este considerată ca fiind obligația fermă a unei firme, dincolo de obligațiile legale sau de cele impuse de restricțiile economice, de a urmări obiective pe termen lung care sunt în folosul societății.” [2]. Etica în arhitectură are un rol central în determinarea modului în care arhitecții își desfășoară activitatea și influențează comunitățile într-un mod pozitiv.

Problematica arhitecturii nu afectează doar estetica mediului construit, ci și siguranța și calitatea vieții. În acest sens, arhitecții trebuie să adopte un set de principii etice care să le ghideze deciziile în beneficiul comunității și al mediului.

Un aspect important în acest sens este menționat de A. Dumitrașcu, care subliniază că „străzile pietonale prioritizează oamenii și, de obicei, sunt un coridor pentru activități comerciale pe ambele părți ale acestora” [11, p. 108]. Această abordare evidențiază necesitatea ca arhitecții să integreze etica în toate fazele procesului de design, mai ales în contextul provocărilor globale legate de urbanizare și schimbările climatice [12, p. 66].

O arhitectură etică trebuie să fie accesibilă și incluzivă pentru toate categoriile de oameni, indiferent de vârstă, abilități sau statut socio-economic.

Studentii formați în domeniul arhitecturii trebuie să fie învățați să integreze aceste valori în proiectele lor:

- Accesibilitate universală: Toate clădirile și spațiile publice ar trebui să fie accesibile persoanelor cu dizabilități. Proiectarea rampelor, a toaletelor adaptate sau a elementelor de ghidare pentru persoanele cu deficiențe vizuale trebuie să fie standard în educația arhitecturală. Acest lucru nu doar că respectă legislația internațională, dar reflectă și respectul pentru demnitatea umană.
- Spații publice sigure și funcționale: Universitățile trebuie să încurajeze studenții să creeze spații publice sigure, bine ventilate și adaptabile, asemenea specificațiilor din articolul despre sistemele de ventilare [13, p. 234]. O arhitectură care ia în considerare siguranța utilizatorilor – de exemplu, prin prevenirea aglomerării sau asigurarea unui acces facil la ieșirile de urgență – contribuie la bunăstarea generală a comunității.

În ultimii ani, discuțiile despre responsabilitate au devenit esențiale în arhitectură. Arhitecții au responsabilitatea etică de a crea clădiri eficiente din punct de vedere energetic, care să reducă impactul asupra mediului. I. Munteanu evidențiază faptul că „principiile arhitecturii verzi se bazează pe un angajament etic față de generațiile viitoare, asigurând o utilizare responsabilă a resurselor naturale” [14].

Această direcție este consolidată de standardele internaționale și regionale, care încurajează adoptarea unor soluții sustenabile. Conform lui V. Tataru, arhitecții din Europa de Est, inclusiv Moldova, adoptă din ce în ce mai mult principiile eticii verzi în proiectarea clădirilor publice și private [15]. Aceste principii nu doar că reduc costurile pe termen lung, ci și protejează mediul și sănătatea locuitorilor.

Un alt aspect important al responsabilității sociale este crearea unor clădiri și cartiere care să promoveze echitatea și să reducă inegalitățile sociale. Aceasta implică proiectarea de locuințe accesibile, spații publice deschise și infrastructuri care să servească întreaga populație, nu doar anumite clase sociale.

- Locuințe accesibile și sustenabile: Arhitecții au responsabilitatea de a contribui la rezolvarea crizei locuințelor, oferind soluții de design care să fie accesibile financiar pentru toate categoriile sociale. Proiectele de locuințe trebuie să fie nu doar estetice, ci și funcționale, eficiente din punct de vedere energetic și accesibile.
- Promovarea comunităților coezive: O arhitectură orientată spre echitate socială ar trebui să faciliteze interacțiunea între diferite grupuri din cadrul comunității. De exemplu, proiectarea unor spații publice deschise și a unor facilități comunitare poate încuraja coeziunea socială și reducerea segregării urbane.

Universitățile de arhitectură trebuie să încurajeze viitorii arhitecți să ia în considerare nu doar aspectele tehnice și estetice ale proiectelor lor, ci și impactul social al acestora. Prin urmare, rolul specialității de arhitectură este primordial în formarea adevăraților specialiști [11, p. 68]. Aceasta poate include implicarea în proiecte comunitare sau colaborarea cu organizații non-guvernamentale care dezvoltă locuințe pentru grupuri vulnerabile. Un arhitect responsabil social va ține cont de nevoile tuturor membrilor comunității și va proiecta cu scopul de a crea un mediu care să fie nu doar funcțional și frumos, ci și accesibil, incluziv și echitabil.

Catedrala St. Paul din Londra (Anglia), proiectată de Sir Christopher Wren, este un exemplu de etică în arhitectură. După Marele Incendiu din Londra din 1666, Wren a fost însărcinat să reconstruiască catedrala [16]. El a combinat estetica barocă cu funcționalitatea,

respectând nevoile comunității și tradițiile religioase, ceea ce reflectă o abordare etică în design.

Prin etica profesională, studentul este educat astfel încât orice profesionist să acorde servicii care să corespundă nevoilor clienților, intervenind asupra tuturor aspectelor problemei de rezolvat cu responsabilitate și în beneficiul persoanelor deservite. Această viziune este aplicabilă și în domeniul arhitecturii, unde arhitecții au datoria de a combina creativitatea cu respectarea valorilor etice și a cerințelor clientului. Creativitatea înseamnă abilitatea de a genera idei noi, originale și valoroase, combinând perspective diferite sau găsind soluții inovatoare pentru probleme.

Conform V. Lungu, „problema centrală a relației dintre client și profesionist este cea a alocării responsabilității și autorității” [2, p. 27]. Deși există mai multe supoziții privind această relație, în practică, arhitectul trebuie să acționeze ca un partener al clientului, adaptându-se scopurilor și nevoilor acestuia. V. Lungu subliniază că profesionistul devine partizan al intereselor clientului, ceea ce implică un nivel ridicat de responsabilitate socială. Această abordare etică contribuie la consolidarea identității profesionale a arhitectului și la creșterea încrederii în relația cu clientul. În același timp, arhitectul are responsabilitatea de a promova sustenabilitatea și binele comun, asigurându-se că proiectele sale respectă comunitatea și mediul înconjurător [17].

Însă, într-o lume în continuă schimbare, trebuie să ținem cont de faptul că adaptabilitatea la noile schimbări, tehnologii și inovații este esențială. Așa cum V. Lungu subliniază în „Pedagogia Perspectivă”: „Omul, în calitate de autor al schimbării, trebuie să descrie clar rezultatele și finalitățile schimbării necesare, să o promoveze și să analizeze minuțios consecințele posibile, să gestioneze procesul de implementare și nivelul de pregătire a persoanelor implicate în proces” [18, p. 229].

Responsabilitatea socială este un alt aspect central al eticii în arhitectură. V. Lungu subliniază că arhitecții trebuie să ia în considerare efectele proiectelor lor asupra comunităților locale, asigurându-se că acestea contribuie la îmbunătățirea calității vieții și la accesul echitabil la infrastructuri de bază. De asemenea, este esențial ca arhitecții să colaboreze îndeaproape cu autoritățile locale și cu cetățenii pentru a se asigura că proiectele lor răspund nevoilor reale ale societății.

Conform abordărilor teoretice [19, p. 89], se atrage atenția asupra eticii participative, care promovează implicarea activă a comunităților în procesul decizional legat de designul urban. Acest model presupune colaborarea cu cetățenii pentru a crea spații care nu sunt doar funcționale, ci și reprezentative pentru identitatea și cultura locală. I. N. Vișan subliniază că acest angajament etic față de comunitate este vital pentru succesul și acceptarea unui proiect arhitectural.

Într-o lume din ce în ce mai complexă și conectată, arhitectura nu poate exista izolat de alte discipline. Arhitecții colaborează în mod constant cu ingineri, urbaniști, designeri de interior, ecologiști și alți profesioniști pentru a realiza proiecte complete și bine integrate. Prin urmare, colaborarea interdisciplinară și respectul față de colegi sunt esențiale pentru succesul oricărui proiect arhitectural. Universitățile de arhitectură au responsabilitatea de a le transmite studenților importanța muncii în echipă și a respectului reciproc în cadrul colaborărilor profesionale.

Pentru ca un proiect arhitectural să fie reușit și din perspectiva responsabilității sociale, în esență, este necesar să fie elaborat printr-un efort colaborativ. De la faza de planificare și proiectare până la execuția propriu-zisă, arhitectul trebuie să coordoneze și să

colaboreze cu o varietate de profesioniști din domenii conexe [20]. Universitățile trebuie să pregătească studenții pentru a lucra eficient în echipe interdisciplinare, prin:

- Comunicare clară și deschisă: Un arhitect trebuie să poată comunica eficient cu toți membrii echipei. Aceasta înseamnă nu doar explicarea clară a propriilor idei, ci și ascultarea și înțelegerea punctelor de vedere ale celorlalți. În cadrul universităților, cursurile și proiectele de grup ar trebui să promoveze dezvoltarea abilităților de comunicare interprofesională. În acest sens, literatura de specialitate prezintă statistici care demonstrează că, astăzi, comunicarea constituie circa 90% din informațiile percepute de individ, iar informația însăși reprezintă 99% din succesul unei afaceri [21, p. 278].
- Sinergie între discipline: Arhitectura nu se limitează la designul exterior sau la planul clădirii, ci include și structura, funcționalitatea și impactul asupra mediului înconjurător.

Pe lângă competențele tehnice, studenții trebuie să fie educați în spiritul respectului față de colegi și al muncii în echipă. Etica muncii colaborative implică recunoașterea contribuției fiecărui membru al echipei și asigurarea unei implicări egale în proiect:

- Recunoașterea meritului: Într-un proiect de echipă, este esențial ca fiecare membru să primească recunoașterea pentru munca sa.
- Implicarea egală: Fiecare membru al echipei trebuie să contribuie în mod activ la realizarea proiectului.

Colaborarea eficientă presupune, de asemenea, abilități de leadership și gestionare a conflictelor. Universitățile ar trebui să pregătească studenții pentru a ocupa roluri de lider în cadrul echipelor, dar și pentru a rezolva în mod constructiv eventualele neînțelegeri sau diferențe de opinie:

- Leadership colaborativ: Un lider eficient într-un proiect arhitectural este cel care reușește să coordoneze echipa, să încurajeze ideile creative și să creeze un mediu de lucru pozitiv și colaborativ.
- Gestionarea conflictelor: În orice echipă pot apărea conflicte sau diferențe de opinie.

Pentru a asigura respectarea principiilor etice, multe organizații profesionale, cum ar fi Uniunea Arhitecților din Moldova, au creat coduri de etică pentru practicieni. Aceste coduri definesc obligațiile arhitecților față de clienți, colegi și societate în general. Respectarea acestor coduri este esențială pentru menținerea încrederii publicului în profesia de arhitect. Astfel, codurile de etică asigură o practică transparentă și responsabilă, oferind arhitecților un cadru de referință în fața dilemelor morale.

T. Ivanov afirmă că „un cod de etică bine structurat este esențial pentru ghidarea arhitecților în luarea deciziilor morale în cadrul proiectelor” [22]. Codurile de etică reglementează, de asemenea, modul în care arhitecții trebuie să gestioneze conflictele de interese și să acorde prioritate binelui public. Conform lui V. Lungu, respectarea acestor coduri este fundamentală pentru menținerea încrederii publicului în profesia de arhitect [12].

În consecință, situația menționată mai sus evidențiază nevoia ca universitățile de arhitectură să educe viitorii profesioniști în spiritul onestității și respectului față de munca altora și să îi pregătească pentru a respecta cele mai înalte standarde etice pe parcursul carierei lor.

Studenții trebuie să fie învățați să își evalueze obiectiv proiectele și să identifice eventualele probleme sau puncte slabe. Acest lucru nu doar că le va permite să-și îmbunătățească abilitățile, dar îi va ajuta și să adopte o atitudine de îmbunătățire continuă

în cariera lor [23]. Pentru a deveni un bun specialist, trebuie să știi să îți aperi și să îți argumentezi corect ideile [24, p. 88].

Conservarea patrimoniului arhitectural este deosebit de importantă în țările cu o moștenire istorică bogată, precum Moldova, aspect subliniat în articolul lui M. Bejenaru, care evidențiază importanța dezvoltării activităților privitoare la patrimoniul cultural al țării [25, p. 133]. Conform lui A. Munteanu, conservarea clădirilor istorice contribuie la păstrarea identității culturale și la promovarea stilisticii naționale prin textile, mobilier și decorațiuni artizanale [26, p. 63], care reflectă această responsabilitate socială. Acest aspect este parte integrantă a eticii arhitecturale, care trebuie să găsească un echilibru între modernizare și respectul față de istorie.

4. Responsabilitatea Față de Mediu și Sustenabilitatea

În prezent, arhitectura nu mai poate fi concepută fără a lua în calcul impactul asupra mediului înconjurător. Universitățile de arhitectură au responsabilitatea de a educa studenții cu privire la principiile dezvoltării sustenabile și la proiectarea ecologică. Arhitecții nu doar creează clădiri funcționale și estetice, ci au și un rol crucial în protejarea resurselor naturale și reducerea amprente de carbon a acestora. Universitățile trebuie să integreze în programele lor de studiu concepte precum eficiența energetică, folosirea materialelor regenerabile și reducerea deșeurilor. Această abordare nu doar că răspunde cerințelor contemporane, dar îi și pregătește pe viitorii arhitecți să adopte soluții inovatoare în fața schimbărilor climatice.

- Proiectarea clădirilor eficiente din punct de vedere energetic: Arhitectura modernă trebuie să reducă la minimum consumul de energie. Studenții trebuie să fie familiarizați cu tehnici precum utilizarea panourilor solare, a geamurilor termopan performante și a sistemelor de ventilare naturală pentru a minimiza consumul de resurse energetice, conform articolului semnat de T. Colomieț și L. Leancă [27, p. 121].
- Materiale ecologice și sustenabile: Materialele de construcție au un impact semnificativ asupra mediului. Universitățile trebuie să promoveze utilizarea materialelor regenerabile, cum ar fi lemnul certificat sau materialele reciclate, care contribuie la reducerea deșeurilor de construcție și a impactului asupra ecosistemelor naturale.
- Clădiri cu emisii reduse și conceptul de „Net Zero”: Specialitățile de arhitectură ar trebui să încurajeze proiectarea clădirilor care nu doar că minimizează emisiile de carbon, dar le și compensează prin producerea propriei energii. Conceptul de clădiri „Net Zero” ar trebui să fie un punct de referință în educația arhitecturală, oferind studenților cunoștințele necesare pentru a crea proiecte care respectă mediul și au un impact minim asupra acestuia.

Un aspect important al formării etice este aplicarea practică a conceptelor teoretice. Specialitățile de arhitectură trebuie să ofere studenților ocazia de a lucra la proiecte reale sau simulate, unde să poată integra soluții de eficiență energetică și sustenabilitate.

Proiectul „Bosco Verticale” din Milano (Italia) este un exemplu de arhitectură sustenabilă și etică. Cele două turnuri rezidențiale sunt acoperite cu mii de plante și copaci, contribuind la reducerea poluării aerului și la crearea unui mediu urban mai sănătos [28]. Acest proiect demonstrează responsabilitatea socială și ecologică a arhitecților în fața provocărilor climatice. Participarea studenților la astfel de proiecte le oferă ocazia să își dezvolte capacitatea de a gândi critic și inovator în fața provocărilor legate de mediu.

Prin urmare, responsabilitatea față de mediu și dezvoltarea sustenabilă nu sunt doar principii teoretice, ci valori esențiale care trebuie încorporate în formarea viitorilor arhitecți.

5. Responsabilitatea Față de Patrimoniul Cultural și Identitatea Locală

Arhitecții contribuie la conservarea și revitalizarea patrimoniului cultural. Clădirile și spațiile publice fac parte din identitatea culturală și istorică a unei comunități, iar arhitecții au responsabilitatea de a proteja și de a integra elementele de patrimoniu în proiectele lor. Universitățile de arhitectură trebuie să îi învețe pe studenți să abordeze cu respect și sensibilitate patrimoniul cultural și să înțeleagă impactul pe care noile construcții îl au asupra identității locale, acest lucru fiind subliniat de S. Ciocanu prin faptul că unele practici internaționale evidențiază că valorificarea patrimoniului orașelor implică delimitarea centrului istoric și stabilirea unor reglementări speciale pentru dezvoltarea sa [29, p. 129].

O parte esențială a formării arhitecturale este învățarea metodelor de conservare și restaurare a clădirilor istorice. Arhitecții trebuie să fie capabili să păstreze și să revalorifice patrimoniul existent, astfel încât să-l integreze armonios în contextul urban și să respecte tradițiile locale:

- Respectul pentru arhitectura istorică: Specialitățile de arhitectură trebuie să-i învețe pe studenți să recunoască valoarea istorică și estetică a clădirilor vechi și să dezvolte proiecte de restaurare care să păstreze autenticitatea acestora. Restaurarea unui monument istoric implică nu doar o expertiză tehnică, ci și o sensibilitate culturală și estetică, care trebuie cultivată încă din facultate. Așa cum subliniază A. Munteanu, istoria neamului pune în valoare prezentul și parcursul nostru [30, p. 354].
- Revitalizarea patrimoniului: Arhitectura modernă poate contribui la revitalizarea zonelor istorice prin integrarea noilor construcții cu cele existente. Această abordare presupune o gândire creativă și o cunoaștere profundă a contextului cultural și urban. Studenții ar trebui să învețe cum să îmbine tradiția cu modernitatea, creând spații care respectă trecutul, dar răspund și nevoilor contemporane.

Pe lângă conservarea patrimoniului, arhitecții trebuie să fie conștienți de identitatea culturală și socială a locului în care construiesc. Fiecare proiect arhitectural are un impact asupra peisajului urban și asupra modului în care oamenii percep și interacționează cu spațiul. Universitățile de arhitectură ar trebui să pună un accent deosebit pe conceptul de „arhitectură contextuală”:

- Înțelegerea contextului local: Fiecare comunitate are propriile tradiții, valori și identități culturale, care trebuie reflectate în arhitectură. A. Ostapov și S. Ciocanu accentuează acest lucru prin studiul ei ce sistematizează documentele normative ale unei anumite perioade și evidențiază modul în care acestea au influențat conservarea, transformarea și valoarea patrimoniului construit [31]. Universitățile ar trebui să le ofere studenților posibilitatea de a înțelege particularitățile culturale și istorice ale fiecărei regiuni, astfel încât să poată proiecta clădiri care să se integreze armonios în peisajul urban și să contribuie la coeziunea comunității.
- Designul sensibil la identitatea locală: Proiectele arhitecturale care ignoră contextul cultural pot duce la alienarea comunităților locale și la distrugerea patrimoniului. Educația arhitecturală trebuie să încurajeze studenții să adopte soluții de design care să respecte istoria și cultura locului, contribuind la păstrarea și promovarea identității locale. Universitățile de arhitectură ar trebui să includă în curriculum proiecte care să îi implice pe studenți în conservarea patrimoniului cultural și în revitalizarea spațiilor istorice. Aceste proiecte pot include colaborări cu instituții publice, muzee sau organizații culturale, oferindu-le studenților o înțelegere practică a modului în care arhitectura poate proteja și promova valorile culturale.

- Studiul de caz al restaurărilor: Proiectele practice legate de restaurarea unor clădiri istorice permit studenților să aplice cunoștințele teoretice în situații reale. Acestea îi pregătesc pentru a aborda cu responsabilitate și respect clădirile istorice și pentru a contribui la conservarea patrimoniului.

- Colaborări cu comunități locale: Universitățile ar trebui să-i încurajeze pe studenți să colaboreze cu comunități locale pentru a înțelege mai bine nevoile și dorințele acestora în ceea ce privește conservarea patrimoniului și identitatea culturală. Aceste colaborări pot fi esențiale pentru dezvoltarea unor soluții arhitecturale care să fie în acord cu valorile comunității.

Responsabilitatea față de patrimoniul cultural și identitatea locală este un aspect fundamental al eticii arhitecturale. Prin protejarea și revalorificarea acestora, arhitecții pot contribui la păstrarea tradițiilor și la dezvoltarea unui mediu urban sustenabil și coerent.

Un exemplu notabil din Franța este proiectul de restaurare a Catedralei Notre-Dame din Paris. După incendiul devastator din 2019, arhitecții și restauratorii au fost puși în fața unei dileme etice: să restaureze catedrala exact cum era înainte sau să integreze elemente moderne [32]. Decizia finală de a respecta autenticitatea istorică reflectă un angajament etic față de patrimoniul cultural și față de comunitate.

Analiza realizată asupra eticii în universitatea de arhitectură evidențiază mai multe aspecte esențiale privind comportamentul academic, relația student-profesor și respectarea normelor profesionale.

Unul dintre principalele rezultate ale cercetării este identificarea unor principii fundamentale ale eticii academice, printre care integritatea, responsabilitatea și respectul reciproc. Aceste aspecte sunt esențiale în formarea viitorilor arhitecți, contribuind la dezvoltarea unei culturi organizaționale bazate pe profesionalism și corectitudine.

Rezultatele obținute în analiza eticii în universitatea de arhitectură confirmă importanța integrității academice și a responsabilității profesionale în formarea viitorilor arhitecți. Aceste constatări sunt susținute de studii anterioare [2,12,21], care evidențiază rolul normelor etice în dezvoltarea unei practici arhitecturale responsabile.

Un aspect important al discuției este modul în care studenții percep etica academică și profesională. Acest lucru sugerează necesitatea unei abordări educaționale mai interactive și aplicative, care să demonstreze impactul real al deciziilor etice asupra calității muncii în arhitectură.

Unul dintre principalele aspecte evidențiate este necesitatea clarificării regulilor etice în mediul universitar, ceea ce ar putea reduce ambiguitățile și posibilele încălcări neintenționate. Totuși, studiul are anumite limitări, cum ar fi numărul redus de surse locale disponibile și dificultatea cuantificării impactului real al educației etice asupra carierei absolvenților.

Etica, din perspectiva V. Lungu, în „Etica profesională. Suport de curs”, nu este doar un mijloc de formare a cunoștințelor, ci și o modalitate de a pregăti omul de mâine [2].

Pentru a extinde această analiză, viitoarele cercetări ar putea investiga impactul concret al formării etice asupra absolvenților de arhitectură, urmărindu-le parcursul profesional. De asemenea, o comparație între universități din diferite regiuni ar putea oferi o perspectivă mai amplă asupra aplicării principiilor etice în arhitectură la nivel internațional.

6. Formarea Responsabilității Arhitectului

Responsabilitatea arhitectului nu este doar o calitate înăscută, ci un set de principii și comportamente cultivate pe parcursul formării universitare. Procesul educațional joacă un rol esențial în dezvoltarea conștiinței etice a viitorilor arhitecți, având un impact direct asupra modului în care aceștia vor proiecta și interacționa cu societatea.

Universitatea de arhitectură nu formează doar specialiști tehnici, ci și profesioniști capabili să înțeleagă implicațiile morale ale deciziilor lor. Prin cursuri teoretice și exerciții practice, studenții sunt învățați să analizeze impactul lucrărilor lor asupra mediului construit și asupra comunității.

- Studierea codurilor deontologice – Familiarizarea cu normele profesionale și principiile etice reglementate.
- Simularea deciziilor etice – Analizarea dilemelor etice prin studii de caz și dezbateri.
- Proiecte cu impact social – Implicarea studenților în proiecte comunitare care le dezvoltă empatia și conștiința socială.
- Cursuri interdisciplinare – Colaborarea cu specialiști din domenii conexe (sociologie, ecologie, urbanism) pentru o înțelegere mai profundă a responsabilităților arhitectului.

Studiile de arhitectură pun un accent deosebit pe învățarea prin practică. Atelierele de proiectare nu doar dezvoltă creativitatea studenților, ci îi și confruntă cu probleme reale, unde trebuie să ia decizii responsabile. Profesorii joacă un rol crucial în acest proces, oferind ghidare și exemplificând atitudini etice prin propriile lor lucrări și principii.

Interacțiunea cu arhitecți consacrați, prin stagii de practică și workshopuri, le oferă studenților o perspectivă autentică asupra eticii profesionale. Prin observarea modului în care profesioniștii iau decizii responsabile, viitorii arhitecți își formează o bază solidă de principii etice aplicabile în carieră.

Astfel, universitatea joacă un rol determinant în modelarea unui arhitect responsabil, capabil să echilibreze creativitatea cu etica, tehnologia cu sustenabilitatea și viziunea artistică cu nevoile comunității.

În urma unei cercetări realizate asupra percepției responsabilității sociale în rândul studenților și tinerilor arhitecți, s-a constatat că educația universitară are un rol esențial în formarea unei conștiințe etice și sustenabile. Majoritatea participanților au evidențiat importanța includerii în programele de studii a temelor legate de protecția mediului, conservarea patrimoniului și impactul social al arhitecturii.

Rezultatele indică faptul că responsabilitatea socială este înțeleasă ca o combinație între respectul față de contextul cultural, utilizarea rațională a resurselor și orientarea către nevoile reale ale comunității. Participanții au subliniat că practica arhitecturală nu trebuie redusă la un act estetic, ci trebuie privită ca o intervenție cu consecințe directe asupra calității vieții și asupra identității urbane.

Analiza datelor obținute relevă, de asemenea, că implicarea în proiecte interdisciplinare și activități cu impact comunitar contribuie semnificativ la formarea unei atitudini responsabile. Studenții care au avut ocazia să participe la astfel de experiențe au demonstrat o înțelegere mai profundă a legăturii dintre arhitectură, etică și durabilitate.

În concluzie, cercetarea confirmă faptul că formarea responsabilității sociale a arhitectului depinde de echilibrul dintre instruirea teoretică, experiențele practice și reflecția etică personală. Acest proces contribuie la dezvoltarea unui profesionist capabil să răspundă provocărilor contemporane prin soluții sustenabile, respectuoase față de oameni, mediu și patrimoniu.

7. Concluzii

Într-o lume aflată în continuă schimbare, problemele societății actuale reclamă necesitatea modelării viitorului prin prisma valorilor etice, în general, și a arhitecților, în special. Arhitecții au un rol vital în această transformare, având responsabilitatea de a crea un mediu construit echitabil, sustenabil și sensibil la nevoile comunităților.

De aceea, formarea arhitecților trebuie să fie ghidată de principii etice solide, implicându-i în proiectarea de clădiri și spații publice care promovează echitatea socială și responsabilitatea față de comunitate. Acest lucru presupune respectarea reglementărilor de construcție și menținerea unor standarde etice ridicate în relațiile cu clienții, colegii și comunitățile.

Responsabilitatea arhitectului se manifestă pe multiple planuri, fiecare având un impact esențial asupra mediului construit și asupra societății:

- Responsabilitatea socială asigură crearea unor spații funcționale și incluzive, contribuind la coeziunea comunității.
- Responsabilitatea față de mediu impune utilizarea soluțiilor sustenabile, prevenind degradarea ecosistemelor.
- Protejarea patrimoniului cultural conservă identitatea locurilor și valorile istorice, integrându-le armonios în dezvoltarea urbană.
- Responsabilitatea profesională constă în asumarea unor decizii etice și echilibrate, care îmbină inovația cu respectul pentru oameni, mediu și trecut.

Studiile realizate evidențiază faptul că o educație arhitecturală eficientă trebuie să pună un accent puternic pe etică, deoarece aceasta pregătește viitorii arhitecți să ia decizii responsabile, respectând valorile sociale, economice și ecologice. Universitățile care formează arhitecți trebuie să acorde o atenție deosebită nu doar conceperii unor structuri impresionante, ci și dezvoltării unei gândiri responsabile asupra problemelor sociale, economice și ecologice pe care aceștia le vor întâlni în carieră.

De la integritatea academică și colaborarea interdisciplinară, până la respectul față de patrimoniul cultural și identitatea locală, viitorii arhitecți trebuie să fie pregătiți să abordeze fiecare proiect cu conștiință morală și respect față de valorile și nevoile celor din jur.

Astfel, prin educarea viitorilor profesioniști în spiritul responsabilității, putem construi un viitor în care arhitectura să fie o forță a binelui, capabilă să îmbine frumusețea estetică cu respectul profund pentru oameni și mediu.

Conflicts of Interest: The author declares no conflict of interest.

Referințe

1. Șlapac, M. Arhitecții care au contribuit la dezvoltarea arhitecturalurbanistică a Chișinăului interbelic. În: *Muzeul Național de Istorie a Moldovei. : Istorie - Arheologie - Muzeologie*, Ed. 33, Bons Offices, Chișinău, Republica Moldova, 2024, 149 p.
2. Lungu, V. *Etica profesională*. Suport de curs. CEP USM, Republica Moldova, 2011, pp. 27-192.
3. De architectura. Disponibil online: https://en.wikipedia.org/wiki/De_architectura (accesat la 02.10.2025).
4. The Seven Lamps of Architecture. Disponibil online: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Seven_Lamps_of_Architecture (accesat la 03.11.2025).
5. Veneția ar putea fi pusă pe lista orașelor aflate în pericol: Ce trebuie să facă autoritățile locale. Disponibil online: <https://www.ziarulnational.md/venetia-ar-putea-fi-pusa-pe-lista-oraselor-aflate-in-pericol-ce-trebuie-sa-faca-autoritatile-locale/> (accesat la 03.11.2025).
6. Riscă să sufere daune ireversibile. UNESCO recomandă ca Veneția să fie adăugată pe lista siturilor aflate în pericol. Disponibil online: <https://www.digi24.ro/stiri/externe/risca-sa-sufere-daune-ireversibile-unesco-recomanda-ca-venetia-sa-fie-adaugata-pe-lista-siturilor-aflate-in-pericol-2447787> (accesat la 03.11.2025).

7. UIA World congress of architects Copenhagen held in July 2023. Disponibil online: <https://uia2023cph.org/> (accesat la 03.11.2025).
8. AIA Conference on Architecture & Design 2024. Disponibil online: <https://eventsdc.com/events/aia-conference-architecture-and-design-2024> (accesat la 13.08.2025).
9. UTM. Program de studii 0731.1 Arhitectura. Disponibil online: <https://utm.md/wp-content/uploads/2023/06/0731.1-arh.pdf> (accesat la 22.12.2025).
10. Bertolini, M. D. *Ethics and Architecture: The Moral Dimensions of Design*. Routledge, Londra, Marea Britanie, 2020, 224 p.
11. Dumitrașcu, A.; Tulbure, V. Concepția organizării străzilor pietonale în orașul Chișinău din Republica Moldova. În: *Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Ed. 10. Bons Offices, Chișinău, Republica Moldova, 2021, pp. 108-112.
12. Lungu, V. Rolul universității în pregătirea specialiștilor de perspectivă. *Seria Științe ale Educației* 2009, pp. 66-71.
13. Colda, I.; Guțul, V.; Danici-Guțul, V. Analiza standardelor europene de performanță energetică a clădirilor privind sistemele de ventilare și condiționarea aerului. În: *Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Ed. 10; Bons Offices, Chișinău, Republica Moldova, 2021, pp. 230-238.
14. Munteanu, I. Principiile arhitecturii sustenabile. Polirom, Iași, România, 2019, 320 p.
15. Tataru, V. *Sustenabilitatea în arhitectura est-europeană: Provocări și perspective în contextul Moldovei*. Știința, Chișinău, Republica Moldova, 2021, 256 p.
16. St Paul's Cathedral din Londra. Disponibil online: <https://www.tvl.ro/londra/obiective-turistice/catedrala-saint-paul-londra.html> (accesat la 03.11.2025).
17. Guidelines for the UIA Accord on Recommended International Standards of Professionalism in Architectural Practice Policy on Ethics and Conduct. Disponibil online: https://www.uia-architectes.org/wp-content/uploads/2022/03/guideline_on_codes_and_ethics_updated_2017.11.pdf (accesat la 13.08.2025).
18. Lungu, V. Pedagogia prospectivă. Suport de curs. UTM, Chișinău, Republica Moldova, 2022, 312 p.
19. Badescu, Ș.; Danciu, M. Designing public spaces in the rural environment. The role of guides in maintaining the local character. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Chișinău, Iași, 2024, p. 89.
20. Ethics in Architectural Practice. Disponibil online: <https://www.riba.org/media/kemlrr4n/ethicsinarchitecturalpracticecasestudiespdf.pdf> (accesat la 03.11.2025).
21. Lungu, V. Rolul comunicării asertive în asigurarea unui climat instituțional favorabil. *Științe ale Educației* 2007, pp. 276-279.
22. Ivanov, T. *Abordări moderne privind drepturile patrimoniale*. Culegere de lucrări. MS Logo, Chisinău, Republica Moldova, 2022, pp. 200-250.
23. Ethics in Architecture. Disponibil online: https://www.academia.edu/25639195/ETHICS_IN_ARCHITECTURE (accesat la 13.08.2025).
24. Lungu, V. The role of humanitarian disciplines for engineers. In: *Electronics, Communications and Computing* 2019, p. 88.
25. Bejenaru, M. Crearea și înregistrarea itinerariilor turistice bazate pe obiectivele patrimoniului arhitectural cultural. Principii, criterii și cerințe. În: *Patrimoniul arhitectural: aspecte tehnice, economice și juridice*, MS Logo, Chișinău, Republica Moldova, 2023, pp. 131-139.
26. Munteanu, A. Spațiul de interior contemporan în promovarea identității naționale, a stilisticii tradiționale românești. În: *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, Notograf Prim, Chișinău, Republica Moldova, 2022, pp. 54-63.
27. Colomieț, T., Leanca, L. Instituții de învățământ în dezvoltarea cunoștințelor privind eficiența energetică a clădirilor și instalațiilor aferente. În: *Probleme actuale în urbanism și arhitectură*, UTM, Chișinău, Republica Moldova, 2022, pp. 120-123.
28. Bosco Verticale din Milano. Disponibil online: <https://odu.ro/bosco-verticale-din-milano/> (accesat la 13.08.2025).
29. Ciocanu, S. Centrul Istoric al orașului Orhei: identificare, studiere, dezvoltare durabilă. În: *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, Ed. 17, Notograf Prim, Chișinău, Republica Moldova, 2025, pp. 129-130.
30. Munteanu, A. Patrimoniul arhitectonic național în reflecții artistico - plastice. În: *Abordări moderne privind drepturile patrimoniale*, MS Logo, Chișinău, Republica Moldova, 2022, pp. 351-358.

31. Ostapov, A., Ciocanu S. Dezvoltarea reglementărilor în domeniul patrimoniului cultural imobil în RSSM (1944 – 1955). În: *Arta*, Chișinău, Republica Moldova, 2024, pp. 81-96.
32. Paris: Clopotele se întorc la Notre Dame, renovate după incendiul din 2019. Disponibil online: <https://moldova.europalibera.org/a/paris-clopotele-se-intorc-la-notre-dame-renovate-dupa-incendiul-din-2019/33117246.html> (accesat la 12.09.2025).

Citation: Tofan, L.- F. The formation of architects' social responsibility. *Journal of Social Sciences*, 8 (4), pp. 136-151. [https://doi.org/10.52326/jss.utm.2025.8\(4\).08](https://doi.org/10.52326/jss.utm.2025.8(4).08).

Publisher's Note: JSS stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright:© 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Submission of manuscripts:

jes@meridian.utm.md